

LUND UNIVERSITY

Tjänstepension i bryggeribransch : några anmärkningar om dess nivå under förra delen av 1900-talet

Harrysson, Lars

Published in:

25 år i täten : en vänbok till Per Gunnar Edebalk (Meddelanden från Socialhögskolan / Lunds universitet, ISSN 0282-6143 ; 2003:2)

2003

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Harrysson, L. (2003). Tjänstepension i bryggeribransch : några anmärkningar om dess nivå under förra delen av 1900-talet. I *25 år i täten : en vänbok till Per Gunnar Edebalk (Meddelanden från Socialhögskolan / Lunds universitet, ISSN 0282-6143 ; 2003:2)* Socialhögskolan, Lunds universitet.
<http://www.soch.lu.se/Mserien/Fulltext/2003-2.pdf>

Total number of authors:

1

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

Tjänstepension i bryggeribransch

Några anmärkningar om dess nivå under förra delen av 1900-talet

Lars Harrysson¹

Inledning

I en intern utredning över pensionsförmåner vid industriföretagen gjord av Svenska Arbetsgivarföreningen (SAF) 1936 framstår pensionsförhållandena för arbetarpersonalen vid de svenska bryggerierna som relativt sett goda. Vid 60 års ålder kunde en manlig arbetare efter 30 års tjänst få en årlig pension om 1200 kronor, medan en kvinna vid 55 års ålder och 25 tjänsteår kunde få 900 kronor. Avdrag gjordes vid kortare tjänstetid (Harrysson 2000a, Bilaga A). Inte minst i en jämförelse med den vid samma tidpunkt introducerade reformeringen av den allmänna pensionsförsäkringen 1935 som innebar som lägst en pension om 348 - 520 kronor beroende på dyrtid vid full tilläggspension (Elmér 1960) ter sig de här beskrivna arbetsplatsknutna förmånerna generellt sett som goda.

Om de angivna pensionsbeloppen ställs i relation till lönenivån 1927 ger de en kompensationsnivå av ungefär 37 % för män och 38 % för kvinnor i städer, men betydligt högre på landsbygden med 56 % för män och 63 % för kvinnor. Med 1938 års lönenivå blir compensationen 34 % för män och 37 % för kvinnor i storstad och 50 % för män och 52 % för kvinnor på mindre ort.² Reallöneökningarna var i storleksordningen 1 % per år mellan mättillfällena (Andersson 1949, s198). Enligt Pensionsutredningens betänkande (SOU 1950:33, s56) förhöll sig situationen 1949 så att drygt 26 % av arbetarpersonalen inom livsmedels- och njutningsämnesindustrin (tobak och alkohol) hade en pensionsutfästelse uttryckt som en kompensationsnivå som översteg 60 % medan knappt 5

¹ Lars Harrysson är universitetslektor vid Socialhögskolan, Lunds universitet.

² Beräknad som timlön x 48 timmar x 50 veckor. 1927 med en timlön om max 1.35 kronor i storstad ger en årlön om 3240 kronor för man och 2376 för kvinna med en timlön av 0,99 kronor. I glesbygd däremot blir summorna 2160 kronor för män och 1440 kronor för kvinna. (Löneinformation hämtad ur Casparsson 1929, s169.) Beräkningen överensstämmer väl med de löner som redovisas från Pripps 1927 (Olsson 1928, s136f).

I Andersson (1949, s198) presenteras timlönenivån för 1938 vilket ger för man i storstad 3480 kronor, för kvinna 2448 kronor per månad. I småstad (Skövde) man 2376 kronor, och för kvinna 1728 kronor enligt samma beräkning som ovan.

% hade utfästelser på under 30 %. Övriga hade förmåner fastställda i belopp. Pensioner över 1000 kronor utfästes till knappt 11 %, medan majoriteten drygt 34 % hade belopp mellan 400 och 500 kronor per år.³

Tjänstemännens pensioneringsförhållanden var betydligt förmånligare och säkrare än arbetarnas. Kompensationsgraden för tjänstemän var 50-60 % medan arbetarna sett över hela arbetsmarknaden låg kring 10 % där utfästelse fanns. Pensionsrätten var ofta oantastbar för tjänstemännen, mycket sällan för arbetaren (Harrysson 2000c). Därtill blev tjänstemännen redan efter några års anställning delaktiga i tjänstepensioneringssystemet medan arbetarna hade intjänandetider på 15-20 år innan någon pensionsrätt förvärvades. Slutligen hade relativt sett fler tjänstemän än arbetare en pensionsutfästelse (SOU 1950:33, s64).

Det är uppenbart att det i relation till förhållandena under sent 1800-tal, där de patriarkala dragen fortfarande var starka, skett en avsevärd och positiv förändring för arbetarna under de inledande årtiondena av 1900-talet om beloppen i arbetsgivarföreningens utredning ska vara trovärdiga. I en minnesskrift från Pripps Bryggeri (Olsson 1928) framhålls att övergången inte var konfliktfri, utan att misstroendet mot fackföreningsbildande från arbetsgivarens sida var uppenbart ännu en bit in på 1910-talet. Samtidigt innebar inte satsningen på ett arbetsgivarbidrag till sjuk- och begravningskassan att fackföreningsbildandet avtog i tempo (jfr Harrysson 2000b). Bildandet av såväl fackföreningar, t.ex. Bryggeriindustriarbetarförbundet och Bryggeritjänstemannaföreningen, som arbetsgivar- och företagarsammanslutningar, t.ex. Bryggeriarbetsgivarförbundet och Bryggareföreningen, innebar att nya arenor för förhandling, som behövde tid att utvecklas, fick ett genombrott.

Vad är det som döljer sig bakom de pensionsbelopp som SAF sammanställt? Var bryggeriarbetarnas pensioner speciellt höga jämfört med andra grupper, som SAF:s sammanställning tyder på, eller var det så att de som redovisade sina pensioner var de som lämnade pensionsutfästelser och därför kom endast den bästa lösningen att redovisas? Mitt syfte är att diskutera nivån på bryggeripersonalens tjänstepensionering från slutet av 1800-talet till 1948 med fokus på dessa frågeställningar.

³ En grupp inom njutningsmedelsindustrin som avvek från bryggeriarbetarna var tobaksarbetarna. De hade genom arbetsgivaren, Tobaksmonopolet, försäkrats i Pensionsstyrelsens frivilliga försäkring. Deras anslutning kom att påverka den statistiska bilden av såväl spridningen som kompensationsnivån i branschen som helhet positivt.

Den industriella inramningen

Bryggeriindustrin var en lukrativ verksamhet efter omvandlingen från ett hantverk till en industrinäring under andra halvan av 1800-talet. Produkterna förfinades efter år av fokus på sprittillverkning under skråtiden. Tekniken för att producera öl utvecklades och vid ingången av 1900-talet hade tre öltraditioner fått starkt fäste i Sverige - den bayerska underjätta ölen, den humlebittra böhmska pilsnern och den brittiska portern (Hamberg 1985). Den svenska ölen tappade mark (Nilsson 1983 ur Ohlsson 2002). Vinster gjordes och företag växte genom försäljningsframgångar på 1880-90-talen och via konkurrens och sammanslagningar därefter.⁴ T.ex. gick sex av Stockholms största bryggerier samman 1889 och i Göteborg gjorde de tre största samma sak något senare (Casparsson 1929).

Trots denna utveckling uttryckte en bryggeriarbetare 1891: "Om inom något fack det sticker bjärt i ögonen, hur arbetet, ett tungt, ohälsosamt, ansvarsfullt, släpigt och framför allt *illa lönat* arbete, just faller på de slavande arbetarnes lott, medan vinsten af detta arbete flyter i för oss till det mesta obekanta och i facket naturligtvis okunniga kapitalisternas fickor - om detta allt, säger jag, visar sig i *något* fack, är det just bryggeriindustrin" (Social-Demokraten 22-23/7 1891 taget ur Davidsson m.fl. 1978 s9). Jämfört med andra industriarbetare i begynnelsen av 1900-talet tillhörde dock bryggeriarbetarna de bättre betalda och de fast anställda hade månadslön, åtminstone i Stockholm. Skillnaderna var dock betydande mellan olika personalkategorier och mellan kvinnor och män (ibid. s64).

Bryggeriindustrin befann sig i en speciell situation som gick igen i de länder där branschen fanns. Nuala McGann Drescher (1970) pekar på tre processer i USA runt 1910 som alla, enligt författaren, utgjorde hot mot industrin, samtidigt drev de också industriidkarna till att snabbt inse vikten av samförstånd med arbetarnas fackliga rörelser. Den första rör konkurrensen mellan bryggarna (se t.ex. Berg 1947). Med samförstånd, t.o.m. en acceptans av s.k. "closed shops", minskades risken för konflikter och därav förlorade marknadsandelar. Frågan om konkurrensituationen var en ständigt återkommande fråga inom industrin från 1885 och framåt. Flera olika sammanslutningar bildades för att möta hotet (Hamberg 1985).

McGann Dreschers (1970) andra hotbild beskriver beskattningen av alkoholhaltiga drycker. Utan överdrift kan näringen sägas ha utgjort ett

⁴ År 1880 fanns 374 bryggerier i Sverige (212 i stan och 162 på landsbygden) (Wrenby 1972). 1905-06 var antalet 240 och 1921-22 161 (Casparsson 1929, s42).

ur politisk synvinkel ofta aktualiserat och önskvärt objekt för beskattning. Flera utredningar avlöste varandra under slutet av 1800-talet. 1903 infördes maltskatten, d.v.s. en tillverkningskatt (Hamberg 1985; Olsson 1928). Skatt utgick för maldrycker med en inbryggningsstyrka högre än 6 % och en alkoholhalt högre än 2,25 % volym. Konstruktionen med en alkoholstyrkerelaterad tillverkningskatt har sedan dess legat fast. 1919 introducerades t.ex. klassificeringen I (svagdricka), II (pilsner) och III (starköl) som används än idag om än med delvis ändrade procentsatser. Denna beskattningsform ska inte blandas ihop med rusdrycksregleringen, det var först på 1940-talet som tillverkningskatten blev en uttalad del av alkoholpolitikens sociala dimension (Hamberg 1985).

Den sociala dimensionen för oss in på McGann Dreschers (1970) tredje hot, nämligen regleringen av tillverkning och försäljning av maldrycker. I denna fanns tydligare inslag av socialt hänsynstagande och normbildning. Inte minst nykterhetsrörelsen var mycket aktiv i sitt arbete för en restriktiv politisk hållning. Införandet av Brattssystemet med motbok, i bruk mellan 1917 och 1954, men framförallt folkomröstningen om ett totalförbud 1922 bildade krönet på en första epok av restriktiv reglering. Därefter har frågorna kring tillgänglighet och pris-kontroll gemensamt stått i centrum.

I en miljö med dessa olika hot mot industrins existens föreföll det rimligt för flertalet idkare att upprätthålla system för samförstånd. I industrialismens tidevarv innebar det en sammansmältning mellan en lång patriarkal tradition, med små bryggerier och typisk hantverksstruktur karaktäriserad av sammanhängande hierarkiska relationer socialt och ekonomiskt mellan mästare, gesäll och lärling, och nya kollektiva förhandlingsformer i en något mer utjämnad maktrelation. Efter en inledande turbulent tid fann parterna efter storstrejken 1909 i Sverige former för en samförståndsmodell även om följande citat från Lyckholms bryggeris minnesskrift (1933) idylliserar situationen:

"I viss mån har naturligtvis den moderna fackföreningsrörelsen och därav följande organisation av arbetsgivarna kommit att sätta en mer kollektiv prägel på arbetsförhållandena vid Lyckholms bryggeri på samma sätt som inom andra större industrier. Det är emellertid med tillfredsställelse man kan konstatera, att traditionen från den gamla patriarkaliska tiden även under nuvarande förändrade arbetsförhållanden lever kvar i ett gott samförstånd mellan företagare och anställda och ett personligt intresse för fortsatt samarbete till den affärs bästa, av vilken alla har sin utkomst" (s83).

Bortom patriarkal makt, men inför nya risker

Socialt innebar denna arbetarnas emancipationsprocess att tidigare lösningar med kost och logi och en lägre kontant ersättning ersattes av t.ex. månadslön, men också att försäkringen om omhändertagande vid förlorad arbetsförmåga blev svagare kopplad till arbetsgivaren. Tillkomsten av sjuk-, begravnings- och pensionskassor på företaget eller med företagets stöd innebar inte enbart en social välgärning utan också en förskjutning av arbetsgivarens ansvar till en fristående juridisk person. Ofta kvarstod dock en avgörande kontroll hos arbetsgivaren och processen pågick i många branscher till in på 1950-talet (Harrysson 1997; 2000b; Wrenby 1972).

Stärkta av sin organisering var Bryggeriindustriarbetarförbundet angelägna om att förbättra villkoren för sina medlemmar, inte minst som ett viktigt inslag i värvningen av nya medlemmar. Arbetstiden och ersättning vid olycksfall och sjukdom var tidiga frågor. Förbundet beslöt, redan år 1900, att göra en framställning till Bryggareföreningen om att få pensionsfrågan löst. Det låg i tiden att diskutera frågan som en lösning mellan parterna sedan såväl Arbetareförsäkringskommitténs som Nya arbetareförsäkringskommitténs förslag till en lösning av pensioneringsfrågan för de i anställning inte fått något genomslag.

Även om Bryggareföreningen inte tog upp önskemålet vid sitt möte 1900 diskuterades arbetarpensioneringen mer principiellt redan 1885. Styrelsen uppdrogs att genomföra en utredning om en branschövergripande pensionskassa. Något förslag presenterades aldrig. Däremot tillsattes i samband med bildandet av Bryggeriernas försäkringsförening 1897 en utredning ledd av professor Anders Lindstedt.⁵ Ett förslag presenterades samtidigt med det från fackföreningen framlagda, d.v.s. 1900. Med dessa i hand enades styrelsen om att pensionsfrågan skulle lösas på företagsnivå inte branschnivå eftersom flera medlemmar helt enkelt inte hade resurser att delta i en gemensam lösning. Den ekonomiska bärkraften skulle vara avgörande för pensionsutfästelserna (Andersson 1948, s69f). Föreningens hållning fördes senare vidare i de organiserade arbetsgivarkretsarna som inte förrän på 1930-talet konkret tog sig an arbetarpensioneringsfrågan (Harrysson 2000a).

Vid Bryggeriindustriarbetarförbundets kongress 1905 diskuterades frågan återigen. Oenigheten var stor bland de sju avdelningar som hade engagerat sig även om det rädde enighet om att saken borde få sin praktiska lösning. Två riktningar presenterades. En riktning hävdade att lösningen borde vara förlagd som en uppgörelse mellan varje lokal-

⁵ Senare ordförande i Ålderdomsförsäkringskommittén tillsatt 1907.

förening och dess krets av Bryggareföreningen. En andra riktning sökte istället en gemensam överenskommelse där en fond som täckte alla bryggerier med fackföreningar anslutna till förbundet skulle inrättas. Splittringen var lika stor i frågan om vem som skulle stå för avgifterna till systemet. Det framfördes argument för och emot såväl avgifter från arbetarna som ensidigt arbetsgivaransvar. Förbundsstyrelsen ansåg att en likställighet ifråga om pensionsförmånerna var svår att uppnå till följd av de varierande löneförhållandena. Därför framhölls istället lösningen att förbundet gav avdelningarna bistånd vid deras förhandlingar i frågan. Kongressen initierade en ny utredning, men i samband med nästa kongress 1908 framstod frågan som alltmer perifer. Det ansågs inte som möjligt att realisera någon gemensam lösning för förbundets medlemmar samtidigt som statens intresse för en övergripande offentlig lösning tydliggjorts genom tillsättandet av Ålderdomsförsäkringskommittén 1907 (Casparsson 1929, s99ff).

Frågan om pensionering av bryggeripersonal hade i början av 1900-talet passerat sin första industriella fas. Samförstånd, om än inte uttalat i förhandlingar, rådde om att förutsättningarna för en central lösning var små till följd av mycket olika förhållanden lokalt. Bryggeriarbetsgivarföreningen som startades 1908 förde inte pensionsfrågan till diskussion. De organiserade arbetsgivarna tog generellt sett inte upp frågan på sin agenda förrän långt senare även om företagarsammanslutningen Sveriges Industriförbund 1913 deltog i framarbetandet av grunder för Sveriges Privatanställdas Pensionskassa (SPP) (Harrysson 2000a). De pensionslösningar som kom till stånd blev därför knutna till arbetsplatsen eller var i form av självhjälplösningar. Detta gällde såväl arbetare som tjänstemän.

Ensidiga utfästelser

Stockholms bryggerier avsatte 1900 en fond om 155 000 kronor för att säkra pensionsåtaganden inom företaget. För tjänstemän utfästes pensioner om 50 % av deras tidigare lön, medan arbetarna fick nöja sig med 300 kronor per år.⁶ I den rationalisering som pågick under slutet av 1800-talet påtog sig också företaget att pensionera övertaliga (Berg 1947). Missnöjet hos redaktören för Svenska Bryggeriarbetaren var dock tydligt och han ansåg att åtminstone 600 kronor per år borde kunna ges till arbetarna. Han uttryckte välformulerat att: "Vi kunna ju tryggt säga, att det erbjudna är för litet att lefva utaf, och kanhända för mycket att svälta ihjäl på" (Svenska Bryggeriarbetaren 1901 nr 2). Ett annat exempel på lösning är den vid Lyckholms bryggeris instiftade pensions- och understödskassan baserad på en donation från ägaren.

Utvecklingen innehöll drag motiverade såväl av egenintresse från arbetsgivarhåll som genuin omtanke för arbetstagarnas välfärd (Harrisson 2000a; McGann Drescher 1970). Tjänstepension var i första hand inte en ålderspension utan en ersättning för minskad arbetsförmåga, eller ersättning vid invaliditet, som var den avgränsning som användes av Ålderdomsförsäkringskommittén vid arbetet med 1913 års reform (Ålderdomsförsäkringskommitténs betänkande 1912). Med andra ord diskuterades frågan som om det var en fråga om att ålder var en form nära gränsande till invaliditet. Om denna uppfattning var parterna inte helt överens vilket bl.a. tecknas av citatet i stycket ovan.

Långt ifrån alla företag utfäste pensioner, vare sig till arbetare eller till tjänstemän. Vid 1900-talets inledning fanns en organiserad lösning för arvingar till gamla skråmedlemmar, f. d. Bryggare-Embetets i Stockholms Pensionskassa (Styrelse- och Revisionsberättelser 1946). Vidare fanns en understödsförening, Cerevisia, för teknisk personal vid bryggerierna. Däremot fanns ingen sammanslutning för den nya i industrialismen framväxande gruppen tjänstemän. I slutet av 1895 bildades Bryggeritjänstemannaföreningen som anslöt tjänstemän från Stockholmstrakten. Föreningens avsikt var att under den yrkesverksamma tiden avsätta medel för perioder då arbetsförmåga inföll. Observera att det inte gällde ålderspension i sig, utan vid brister i arbetsförmåga. Från början var ambitionen att tillse såväl sjuk- och begravningshjälp som pensioner. 1904 renodlades verksamheten till en pensionskassa. Resurserna var små och förutsättningarna för att kunna ge pensioner till anständiga belopp

⁶ 300 kronor skulle 1910-11 innebära en kompensationsnivå om ca 25 % i förhållande till en manlig arbetares lön i en ort med över 25000 invånare (Casparsson 1929, s184f).

ringa. Därför var Stockholmsbryggeriernas utfästelse om att ordna och bekosta tjänstemännens pensionering 1914 betydelsefull för de anställda. De problem som bryggeritjänstemännen brottades med var inte unika, t.ex. brukstjänstemännens var likartad och diskussionen bland dem var upptakten till Svenska Personal-Pensionskassan (SPP)⁷ (se t.ex. Harrysson 2000a; Elmér 1960; SPP 1942).

1913 års allmänna pensionsförsäkring innehöll en frivillig försäkring. Den var inte speciellt riktad till arbetsgivarna, men önskan från statsmakten om att den skulle leda till ett ökat ansvarstagande från arbetsgivarna var uttalat. Genom dess konstruktion kunde arbetsgivarna ge sina anställda en begränsad pension om 300 kronor (efter 1918) utan att det påverkade tilläggs pensionen i den allmänna försäkringen.⁸ Formen av privilegiering gällde endast denna typ av försäkring, inte andra typer av tjänstepensioner eller understöd. Få företag utnyttjade möjligheten. Bl.a. uttryckte Svenska Arbetsgivarförbundet att frågan om arbetarpensioner inte skulle skjutas över på dem (Harrysson 2000a). Ur arbetsgivar synpunkt framhölls snarare möjligheten att kunna ge pensioner på de villkor som medgavs av verksamheten, d.v.s. på deras villkor.

Synen på arbetsgivar pensioner som privilegierad inkomst i relation till den allmänna pensionsförsäkringens tilläggs pension växte fram som den enskilt viktigaste aspekten i förhållande till arbetarpensioner i takt med att pensionering i ökande utsträckning kom att innebära ett utträde från arbetsmarknaden (Harrysson 2000a). Ur denna synvinkel verkar inte bryggerierna ha utmärkt sig genom att bryta mönstret. Ett problem för ett företag som Stockholms Bryggerier var att i samband med den allmänna pensioneringens införande de 300 kronor i understöd som de utfäst till sin arbetarpersonal efter 30 års tjänst kom att bli en direkt subventionering av statens tilläggs pensionering. Förhållandet var hindrande för eventuella bidrag till pensionering som inte var stora nog att ta över huvudansvaret för pensionskostnaderna för arbetarpersonalen, vilket gjordes i förhållande till tjänstemännen som nämnts ovan. För tjänstemännen var nämligen utfästelserna, om de fanns, av betydligt större omfattning varför gränsdragningen till tilläggs pensionen i det offentliga systemet blev ointressant. Den privilegierade inkomsten var nämligen en fråga om nivå, medan valet att ge tjänstemän pension grundades i andra överväganden som lojalitet, närhet till ledningen och gemensamhets känslor. Även personal i mellanställning, t.ex. förmän och maskinister,

⁷ Fram till 1929 under namnet Sveriges Privatanställdas Pensionskassa (SPP 1942, s87).

⁸ Tillsammans med de 100 kronor i fri inkomst som accepterades kunde således arbetsgivarna ge upp till 400 kronor i pension utan att det påverkade tilläggs pensionen.

inbegreps ofta på egna eller samma villkor i de lösningar som tjänstemännen erhöll.

Tjänstemän och arbetare på skilda vägar

I slutet av december 1919 presenterade Svenska Bryggareföreningens månadsblad⁹ en promemoria utsänd från SPP till landets samtliga branschföreningar. Avsikten var att skapa ett system för pensionering under ordnade former för de anställda inom näringslivet, främst industrin och handeln. SPP:s pensionslösning innebar ett för tiden ovanligt åtagande, nämligen att utfästelsen var oantastbar så snart den lämnats. Oantastbarhet innebär att tjänstemannens samlade pensionsrättigheter kunde flyttas från en anställning till en annan eller, om den nya arbetsgivaren inte var ansluten till SPP, genom att ett individuellt fribrev räknades fram. I SPP:s fall var oantastbarheten även en fråga om ett försäkringsmässigt säkerställande av insatta medel.

Från starten var Svenska Personal-Pensionskassans utveckling långsam, men i samband med övergången från pensionskassa till försäkringsbolag 1929 tog utvecklingen fart. Allt fler företag anslöt sig som passiva medlemmar. Bryggeriindustrin utmärkte sig inte som någon föregångare utan bryggerierna anslöt sig efterhand. 1942 var 35 % av företagen inom Närings- och nyttningsmedelsindustrin anslutna till SPP (SPP 1942, s272). 1948-49 var andelen tjänstemän med oantastbar pensionsutfästelse knappt 40 % (SOU 1950:33, s54).¹⁰ Uppsala Bayerska Bryggeri anslöt sig som passiv medlem 1918 som medlem nummer 32 (SPP 1942, s60) och AB Apotekarnes Förenade Vattenfabriker som medlem nr 73 1920 (SPP 1967, s50). 1930 anslöt sig AB Stockholms Bryggerier och ersatte därmed sin tidigare företagsbaserade lösning (Berg 1947, s17).

⁹ Svenska Bryggareföreningens månadsblad nr 12 1919.

¹⁰ Jämförelsen är inte fullt rättvisande eftersom siffran från 1942 avsåg passiva medlemmar i SPP, medan 1948 avsåg aktiva medlemmar. I vilken utsträckning nyttningsmedelsindustrin utmärkte sig från livsmedelsindustrin som generösare är inte möjligt att säga utifrån detta material.

Intensifierad diskussion

Pensionsfrågan diskuterades flitigt under 1930-talet och även de organiserade arbetsgivarna kom att engagera sig i frågan. Främst gällde det arbetarpensioneringen eftersom tjänstemännens organisering ännu inte medfört centrala förhandlingar. De problem som förelåg för arbetare att klara sin försörjning utan att arbeta vidare eller få en tjänstepension tillräcklig att leva på var tydliga. Följande exempel hämtat från Livsmedelsarbetareförbundets tidskrift "Mål och Medel" illustrerar väl det allmänna systemets begränsningar:

"En man, född 1867 eller tidigare, erhåller 20 procent å samtliga avgifter, ej överstigande 13 kronor för år och 15 procent å de delar av avgifter, som överstiga 13 kronor för år. Har han erlagt 13 kronor årligen under åren 1914-1921 och 33 kronor årligen under åren 1922-1929, utgör pensionen för dessa avgifter kr. 65:60."¹¹ (Mål och Medel nr 8 1930, s 13).

Om årsinkomsten understeg 425 kronor kunde ett pensionstillägg om högst 225 kronor komma ifråga. Det krävdes också att invaliditet kunde styrkas, t.ex. genom ålder. Eventuella tjänstepensioner och understöd från arbetsgivaren eller annan källa skulle rymmas inom inkomsten såvida inte den ovan nämnda frivilliga försäkringen togs i anspråk. Försörjningssituationen var således starkt begränsad för de som tvingades leva enbart på den allmänna pensionen och eventuella tillskott från fattigvården. I samma nummer av Mål och Medel uttrycker "Malmöpågen" i en insändare en önskan om att fackförbundet kollektivt skulle lösa pensionsfrågan. I det kommande numret svarar redaktionen att det p.g.a. förbundets heterogenitet jämfört med exempelvis typograferna var svårt att ordna ett rättvist reglemente. Man anförde också att genom att själva ordna frågan undandrog den från kapitalisternas ansvar. Frågan, ansåg man, löstes bäst genom samhällets försorg. För arbetare inom bryggeribranschen var skillnaden inte så stor. Rimligtvis var de fackligt anslutna en homogenare grupp ur yrkessynpunkt och därmed hade liknande riskbild, men lite tyder på att deras situation skulle vara nämnvärt bättre än t.ex. livsmedelsarbetarnas. Åtminstone framgår inget av detta i det tidskriftsmaterial jag tagit del av.

¹¹ 13 respektive 33 kronor var högsta möjliga årliga avgift till systemet.

Reformerad folkpensionering en vändpunkt

När den allmänna pensionsförsäkringen reformerades 1935 och med dyrortsreglering 1937 kom tjänstepensioner att likställas med Pensionsstyrelsens frivilliga försäkrings privilegierade ställning. I upptakten till reformen kom även de organiserade arbetsgivarna att på allvar bli in-dragna i arbetarpensionsfrågan. Tjänstepensionsfrågan utreddes även i den s.k. Harteliuskommittén som tillsattes 1936 (SOU 1938:18). I denna miljö kom frågan att diskuteras flitigt mellan parterna på flera håll. Det vidhölls att frågan skulle lösas lokalt, men "rådgivare" från de centrala förbunden deltog i möten. T.ex. rapporterades i Svenska Bryggeriarbetaren 1938 (nr 4) att rådgivare fanns med vid pensionsförhandlingar mellan flera skånska bryggerier och deras lokala fackföreningar. Förhoppningen var enligt notisen att uppnå ett gemensamt pensionsreglemente för alla företagen.

Andra världskriget innebar stora ekonomiska påfrestningar för företagen. Brist på råvaror, ökade driftkostnader och minskad omsättning gav upphov till nedläggelser av flera bryggerier i Stockholm, men också krav från arbetsgivarnas sida att förtidspensionera personal redan vid 61 års ålder. Den erbjudna pensionen om 1000-1200 kronor per år uppfattades som svårt att leva på (Wrenby 1972, s56ff). Dyrtiderna gjorde sig gällande och diskussioner om indextillägg fördes löpande på central nivå (Harrysson 2000a). Det är först vid denna tidpunkt, 1941, som beloppet 1200 kronor allmänt nämns. I en artikel i Svenska Bryggeriarbetaren 1941 (nr 4) diskuteras bryggeripensionernas inverkan på rätten till folkpension, d.v.s. rätten till tilläggs-pension. Den sittande Socialvårdskommittén föreslog att den avdragsfria inkomsten skulle öka vilket skulle innebära att bryggeriarbetarnas privilegierade inkomst blev större och i slutänden att deras pension från arbetsgivaren i mindre utsträckning påverkade tilläggs-pensionen. I sammanhanget användes summan 1200 kronor som exempel.

Huruvida det är att anse att 1200 kronor därför var den normala arbetarpensionsnivån är vanskligt att uttala sig om. Den faktiska nivån varierade med stor säkerhet även då utfästelsen var ställd till 1200 kronor. I de allra flesta fall begränsades rätten till full pension genom intjänanderegler. Det är också oklart om de pensioner som utgick till förtidspensionärer fick behållas då den normala pensionsåldern uppnåddes. Diskussioner i andra branscher tyder på att så inte alltid var fallet (Harrysson 2000a). Med all säkerhet kom 1946 års beslut om en allmän och enhetlig folkpension och dess genomförande 1948 att lösa försörj-

ningsproblematiken för bryggeriarbetarna på samma sätt som för andra arbetargrupper.

Avslutning

Om den arbetarpensionsnivå som SAF presenterade i sin interna sammanställning 1936 ska uppfattas som en generell bestämning av pensionsnivån i bryggeribranschen eller inte kan f.n. bara spekuleras kring. För ett fastställande krävs en noggrann granskning av företags-specifika dokument och en genomgång av branscharkiv. Det jag tror man kan sluta sig till är att vid de bryggerier där pension utgick var det till belopp som i jämförelse med andra branscher framstår som generösa. Stockholms Bryggeriers 300 kronor per år i början av 1900-talet var t.ex. en stor summa sett utifrån att mottagaren troligtvis inte lämnade sitt arbete utan endast kompensterades för minskad arbetsförmåga. Ålderspensioneringen slog igenom först senare och i vissa fall som en omstruktureringsåtgärd från företagets sida (se t.ex. Harrysson 1997). Detta vittnar ju existensen av förtidspensioneringar om. Min hypotes är att nivån 1200/900 kronor på pensionsbeloppen var kopplade till förtids- inte ålderspensioneringar. Detta återstår dock att vidare undersöka om tillfälle ges.

Referenser

- Andersson, A (1948), *Svenska Bryggeriindustriarbetarförbundet - Historik 1899-1948*, Arbetarnes Tryckeri, Stockholm.
- Berg, I. (1947), *Bryggeritjänstemannaföreningen i Stockholm 1895-1945*, AB Hasse W. Tullberg, Stockholm.
- Casparsson, R. (1929), *Svenska bryggeriindustriarbetareförbundet 1899 - 1929*, Arbetarnes tryckeri, Stockholm.
- Davidsson, D, J. af Geijerstam, P. Hallberg & E. Hult (1978), *Münchenbryggeriet - En arbetsplats under hundra år*, Ordfront, Stockholm.
- McGann Drescher, N. (1970), "The Workmen's Compensation and Pension Proposal in the Brewing Industry 1910-1912: A Case Study in Conflicting Self-Interest", i *Industrial and Labor Review*, vol. 24, nr 1.
- Elmér, Å. (1960), *Folkpensioneringen i Sverige*, AWG Gleerups, Malmö.
- Hamberg, O. (1985), *Svensk bryggeriindustri 1885-1985*, Svenska Bryggareföreningen, Stockholm.

- Harrysson, L. (1997), *Disponent i brytningstid - En problematisering av AB Robertsfors Bruks lednings ambitioner och möjligheter vad avser utvecklingen av lönevillkor och sociala anordningar i Robertsfors åren 1925-35*, Meddelanden från Socialhögskolan 1997:1, Lund.
- Harrysson, L. (2000a), *Arbetsgivare och pensioner - Industriarbetsgivarna och tjänstepensioneringen i Sverige 1900 - 1948*, Värpinge Ord & Text, Lund.
- Harrysson, L. (2000b), *Socialkonservatism i nya kläder - Tjänstepensioneringen vid Aktiebolaget Robertsfors Bruk 1900-1948*, Meddelanden från Socialhögskolan 2000:3, Lund.
- Harrysson, L. (2000c), "Tjänstepensioneringen före ATP: Framväxten och innebörden av oantastbara pensioner för anställda i enskild tjänst", i *Arkiv för studier i arbetarrörelsens historia* nr 80, Lund.
- Karlsson, I. (1968), *Svenska bryggeriindustriarbetareförbundets Avdelning 1 1949-1964*, Tiden-Barnängen tryckerier, Stockholm.
- Ohlsson, B. (2002), *Att arbeta på Pripps. Om gemenskap, trivsel och stolthet på en industriplats i skenet av en nedläggning*, Göteborgska tidsspeglar. www.tidsspeglar.goteborg.se.
- Olsson, E. (1928), *Pripps Bryggeri 1828-1928*, Mezáta, Göteborg.
- SOU 1938:18, *Betänkande med förslag till lag om frivillig pensionering av i enskild tjänst anställda m.m.* Harteliuskommittén.
- SOU 1950:33, *Allmän pensionsförsäkring - Undersökningar och förslag av Pensionsutredningen*, Principbetänkande.
- SPP (1942), *Svenska Personal-Pensionskassan*, P. A. Norstedts & Söner, Stockholm.
- SPP (1967), *Pensionärsår med innehåll och mening, att leva Ung gammal. SPP femtio år 1917-1967*, SPP, Stockholm.
- Wrenby, K. (1972), *Svenska bryggeriindustriarbetareförbundets Avdelning 1 1887-1966*, Stockholm.
- Ålderdomsförsäkringskommittén, *Betänkanden* Vol. 1 och 6, 1912.

Tidskrifter

Svenska Bryggeriarbetaren

Mål och Medel - Organ för Svenska Livsmedelsarbetareförbundet

Svenska Bryggareföreningens månadsblad

Svensk Bryggeritidskrift

Företags minnesskrifter (utan författarnamn)

Eskilstuna Bryggeri 1876-1926, (1926), Eskilstuna.

Hälsningsborgs Bryggeri, (1925), Hälsingborg.

Lyckholms Bryggeri 1881-1931, (1933), Göteborg.

Münchens Bryggeri Aktiebolag 1855-1905, (1906), Stockholm.

Protokoll m.m.

Protokoll, fört vid ordinarie årsmöte med Bryggeriernas Försäkringsförening å Ingeniörsvetenskapsakademien i Stockholm den 28 september 1944.

Styrelse- och Revisionsberättelser (1946), f. d. Bryggare-Embetets i Stockholms Pensionskassa, Stockholm.